

**VARGA ARANKA: A RENDSZERVÁLTÁS GYERMEKEI. CIGÁNY/
ROMA FIATALOK ÉLETÚTJA EGY HÚSZ ÉVET FELŐLELŐ
KUTATÁS TÜKRÉBEN. PTE BTK NTI ROMOLÓGIA
ÉS NEVELÉSSZOCIOLÓGIA TANSZÉK WLISLOCKI HENRIK
SZAKKOLLÉGIUM, PÉCS, 2018. P. 219.1**

Boros Julianna: Nyelvi és társadalmi hátrányok szerepe a cigány, roma tanulók iskolai előrehaladásában

A rendszerváltás gyermekei az angol nyelvű összefoglaló után hat fő fejezetben (*Kiindulópontok – vizsgálati előzmények, kutatói közösség; Elvi és elméleti alapok, Vizsgálódási szempontok, Kutatási előzmények, Életutak 2017, Összegzés*) mutatja be egy húsz évet áttekintő nyomonkövető vizsgálat eredményeit. A vizsgálat a rendszerváltás környékén született gyerekek (napjainkban már fiatal felnőttek) életútját kutatta, akik különböző társadalmi, kulturális háttérű családba születtek a rendszerváltás idején, a kilencvenes évek közepén kezdték meg tanulmányaikat az iskolákban, majd az ezredfordulót követően választottak középiskolát, s napjainkban felnőttként, a családból és iskolából hozott (vagy nem hozott) tőküket felhasználva élik mindennapjaikat. A kutatás fókuszában a nyelvi szocializáció, illetve az iskola és az iskolai előrehaladás tényezői álltak, melyekkel kapcsolatban három ízben történt adatfelvétel a nyomonkövetés során. A kutatás eredményei jól mutatják, hogy milyen nagy szerepe van annak, hogy hova (milyen családba, lakóhelyre, társadalmi-gazdasági helyzetbe) születik az egyén, továbbá az iskola kompenzációs szándékairól, hatásairól is információkat kapunk.

Az első adatfelvétel 1995-ben, a második 2003-ban, a harmadik 2017-ben

zajlott. A vizsgálat kvantitatív és kvalitatív módszertant is alkalmazott. A kutatás újszerűsége, hogy mindhárom alkalommal egy szakmai-kutatói közösség tagjainak együttműködésében valósultak meg az adatfelvételek. Az első adatfelvételnél a szakmai-kutatói közösség tagjai egyrészt napi pedagógiai gyakorlattal és tapasztalattal rendelkező szakemberek voltak, másrészt olyan középiskolás fiatalok vettek részt az adatrögzítést, akik maguk tanoda típusú intézmény tevékenységében vettek részt. A második adatfelvételnél, hasonló összetételű volt a kutatói csoport, s a vizsgálat munkatársai szintén középiskolás, hátrányos helyzetű tanulók voltak. Végül, a harmadik alkalommal, a kutatókhoz egy újabb cigány, roma és hátrányos helyzetű fiatalokból álló közösség, a Wlisslocki Henrik Szakkollégium diákjai is csatlakoztak, s dolgoztak a kérdőívek és az interjúk felvétele és feldolgozása során. A kutatás tehát nem kizárólag az adott téma szakmai eredményeit hozta magával, hanem olyan szakmai és kutatói közösségek együttműködését tette lehetővé, ahol egyfelől szakmailag elhivatott emberek dolgoznak, máfelől sokan maguk is érintettek, maguk is a kutatási célcsoport tagjai lehetnének.

¹ A kötet letölthető innen: https://wlislocki.pte.hu/sites/wlislocki.pte.hu/files/files/ilovepdf_merged_3.pdf

A kötet elméleti keretei elsősorban a bikulturális szocializációnak,² a nyelvi hátrányok³ (Bernstein, 1971; Réger, 1990; Derdák és Varga, 1996) és a társadalmi esélyek összefüggéseinek (esélyegyenlőség, méltanyosság, inklúzió), illetve a társadalmi stratégiák rendszerének ok-okozati értelmezéséből épülnek föl. Elemzéskor így a nyelvi szocializáció, az inkluzív nevelés, a tökéfajták (személyes és társadalmi töké) és a reziliencia tényezői állnak középpontban. Az esélyegyenlőség és egyenlőtlenség működési mechanizmusainak részletezése (a javakhoz vezető utakon kínálkozó lehetőségek különbségeinek és a javakhoz való hozzáférés egyenlőtlenségeinek feltárása) fontos feladattá válik a kutatási eredmények összegzése során – s a fent jelzett értelmezési keret segítségével világossá válnak a célcsoport tagjai közötti társadalmi különbségek tényezői.

A kötetben szereplő elméleti alapvetések közül kiemelt figyelmet érdemel *A társadalmi együttélési stratégiák rendszere* multidimenzionális megközelítésének leírása (29–33). A szerző itt többek közt egy táblázatban (30, 5. ábra) részletezi – a szövegben pedig rendszerszinten elemzi – a különböző csoportok társadalmi együttélési stratégiáinak legfontosabb elemeit és definícióit. Ez a fejezet kifejezetten alkalmas arra, hogy megértsük, milyen összefüggések vannak a különböző társadalmi folyamatok és az egyén élethelyzetének változásai között. Az értelmezési keret szempontjából *Az esélyegyenlőség személyes és közösségi megközelítései*

című fejezetet emelném ki (38–50), melyben a szerző egy olyan új típusú szemlélet bemutatására és elemzésére törekszik, melynek középpontjában az interszekcionalitás

a vizsgált csoportok jellemzőit is bemutatja

jelensége, a reziliencia faktorai, az empowerment fejlesztése és az inkluzív környezet állnak.⁴ E fejezet szolgál leginkább arra, hogy megértsük azokat

a folyamatokat, melyek meghatározzák a nyelvi szocializáció és az iskolai előrehaladás összefüggéseit.

A vizsgálat célja mindhárom időszakban más volt. 1995-ben a nyelvi szocializáció és az iskolakezdési elvárások összefüggéseire fókuszált, 2003-ban az iskolai előrehaladás tényezőivel foglalkozott, míg 2017-ben a további életlehetőségek felmérésre törekedett. Az adatfelvételek hét településen (Pécs, Magyarmecské, Gilvánfa, Egyházasharaszti, Alsószentmárton, Tiszabó, Rakaca) történtek, összesen nyolc iskolában.

A harmadik fejezetben (67–82) a vizsgáldási szempontok részletes leírása következik. Megismerhetjük a kutatás helyszíneiként szolgáló településeket, ezenkívül a vizsgált csoportok jellemzőit is bemutatja a szerző.

A negyedik fejezet a *Kutatási előzmények* címet viseli, és alapvetően az első két adatfelvétel folyamatának és eredményeinek összegzésével foglalkozik. A kutatási téma szempontjából a vizsgálat egyik legfontosabb következtetése az 1995-ben felvett adatok alapján az volt, hogy minél iskolázottabbak a szülők, minél többüknek van állandó munkája, biztos jövedelme, annál na-

² Adler, P. S. (1975): Beyond cultural identity: Reflections on cultural and multicultural man. In: Samovar, L. és Porter, R. (szerk.): *Intercultural communication: A Reader (2nd ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth.

³ Bernstein, B. (1971): *Class, Codes and Controls*. Routledge and Kegan Paul Ltd., London.; Derdák Tibor és Varga Aranka (1996): *Az iskola nyelvezte – idegen nyelv. Regio, 7. 2. sz.*, 150–175.; Réger Zita (1990): *Utak a nyelvhez*. Akadémiai, Budapest.

⁴ Varga Aranka (2015): *Lemorzsolódás vagy inklúzió*. In: Fehérvári Anikó és Tomasz Gábor (szerk.): *Kudarok és megoldások – Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 77–92.

gyobb a tanuló esélye arra, hogy az iskola elvárásrendszerének meg tudjon felelni a nyelvi szocializáció folyamatában. A tanulók felmért nyelvi különbségei arra is rámutattak, hogy az első osztály kezdetén az iskola nyelvének megértésében a szociális tényezők meghatározóbbak voltak, mint az esetleges kétnyelvűség (Varga, 2018, 85.o.).

Az eredmények közül a továbbtanulást, az előrehaladás kérdéseit illető eredmények kiemelkednek. A lakóhely településtípusa meghatározó: míg a városi iskolákba járó gyerekek szinte akadály nélkül jutottak el a nyolcadik osztályig, addig a falusi iskolák közül négy esetben csak a tanulók feléről vannak adatok egyáltalán – ugyanis ilyen arányban voltak azok, akik bukás nélkül fejezték be az általános iskolát. A középiskola választásában országos szinten is megjelenik a nagyságrendi eltérés a különböző háttérű tanuló között (országos átlag/roma adat). A hátrányos helyzetű, cigány közösségekből érkező fiatalok nagy számban évismétlők, így kudarcokkal teli iskolai életútjuk már a középfokú iskolaválasztás előtt megkezdődik. A továbbtanulás szempontjából a falusi diákok zöme szakiskolai képzésbe jelentkezett, a dél-dunántúli iskolák közül Magyarmecseke kivétel, ahonnan gimnáziumba (főként a Gandhi Gimnáziumba) is történtek jelentkezések.

A kötet következő alfejezetében nagyon érdekes információkhoz jutunk arról, hogy a 2003-ban pályaválasztás előtt álló 14-15 éves tanulók milyen elképzeléseket fogalmaztak meg a jövőjükéről egy „dolgozat” keretében. Az esszék másodelemzése, az idé-

zetek közlésével, színesebbé és közérthetőbbé teszi az eredményeket. Az elemző vizsgálat fókuszában nemcsak a tartalom, hanem a nyelvi megformáltság is szerepelt, ahol az idézetek alapján is látható, milyen nagy különbségek voltak a különböző iskolába járó gyerekek írásai között. Megdöbbentő formai és tartalmi eltérések tapasztalhatók a jövőképről szóló írásokban, például az írásokban fellelhető helyesírási hibák számossága vagy az írások hosszúsága tekintetében. A szövegek tartalomelemzése kapcsán megerősítést nyert az a feltetelezés, hogy a magasabb társadalmi csoporthoz tartozó diákok írásaiban észlelhető több céltudatos kijelentés a jövőképpel kapcsolatban. Az alacsonyabb szocioökonómiai státuszú tanulók esszéiben a céltudatosságot tükröző konkrét megfogalmazások nagy része az emberi kapcsolatokról, valamint életvitel érintő változásokról szólt. A munkához és a tanuláshoz fűződő konkrét leírások pedig legtöbbször nélkülözték azt a fajta oksági és tudatos összefüggést, amelyet a magasabb társadalmi státuszú tanulók jövőképében tapasztalhattunk.

Az utolsó nagy fejezet, az *Életutak – 2017* részletezően bemutatja azokat az élettörténeti interjúkat, melyek láttatják, hogy a kutatásba bevont

célcsoport tagjai 28-29 éves korukban, azaz 2017 körül milyen élethelyzetben voltak. A szöveg elemzi is a célcsoport tagjainak eddigi életútjukra vonatkozó, szubjektív megfogalmazásait a gátló és támogató tényezőkkel kapcsolatban. A kontrollcsoport⁵ tagjai, visszatekintve iskolai

a tanulók feléről vannak
adatok egyáltalán

⁵ „A kutatás első szakaszában (1995) összesen hét településről nyolc iskola vett részt. Az intézmények és a települések kiválasztásánál elsődleges szempont volt, hogy a cigányság által felülreprezentált térségekből emelhesünk vizsgálati mintát a megfigyeléseinkbe. [...] Ezen intézmények mellett a kutatásban szerepel Baranya megye székhelyéről, Pécsről két további iskola, melyek egyfajta kontrollintézményként is értelmezhetők a vizsgálat szempontjából, hiszen sem a város, sem pedig az iskolák nem tekinthetők hátrányos helyzetűnek, valamint a cigányság alulreprezentáltsága jellemző rájuk.” (61. o.)

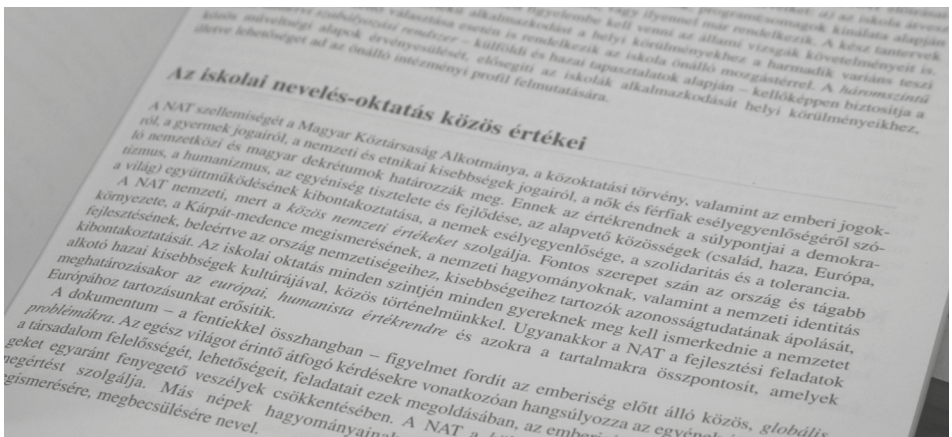
éveikre, sikerességükben a családi mintát, támogatást, a sokféle anyagi és egyéb lehetőséget, a kapcsolati tőkét egyaránt meghatározónak tartották, az iskola pedig mindehhez annyiban járult hozzá, hogy a gyerekek, fiatalok ottani érvényesülését szüleik tudatosan irányították, segítették őket, és minden nehézségben mellettük álltak. A többségében cigányok által lakott településről származó sikeresebb tanulmányi utat bejárók azonban számtalan akadályról számoltak be. Említették ugyan a támogató általános iskolai pedagógusokat és a barátságos légkört, azonban érzékelték, hogy az alacsonyabb oktatási színvonal miatt már az iskolaválasztásuk is korlátozott volt, és úgy látták, hogy nagy nehézségek árán voltak képesek középfokon sikeresen továbbhaladni, rezilienssé válni.⁶ Középkisiskolából pedig ritkán említettek támogató tanárt. Többen számoltak be a szegénységről mint olyan okról, ami megrekesztette a középfokon való előrehaladást, s lemorzsolódáshoz vezetett. De vélhetően a családi és

közösségi minták hiánya és az elmaradt kulturális tőkefelhalmozás is döntő szerepet játszott a sikertelen iskolai utakban.

A húsz évet áttekintő kutatás különböző életutakon keresztül mutatja be, hogy a szociális

hátrány és a cigány, roma közösségekhez tartozás együttes ténye új társadalmi kategóriaként komplex és stabil beágyazódást eredményez a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerben. Ez a probléma sokrétű feloldást igényel. Varga Aranka konklúziójában leírja, hogy szükség van olyan komplex beavatkozásokra, melyek *az inkluzivitás feltételeinek kiépítését egyszerre teszik az empowerment, az önsorsalakítás és a közösségi felelősség képességének fejlesztésével*. Ebben a folyamatban az iskolának továbbra is kiemelt szerepe van (200–203). A kötetet a *Jegyzetek és az Irodalomjegyzék* zárja.

E könyvet ajánlom azon olvasóknak, akit a gyermekek és a cigány, roma népesség helyzete, az iskolai előrehaladás tényezői és a társadalmi hátrányok összefüggései érdekelnek.

⁶ Zautra, A. J., Hall, J. S. és Murray, K. E. (2010): Resilience: A new definition of health for people and communities. In: J. W. Reich, A. J. Zautra és J. S. Hall (szerk.): *Handbook of adult resilience*. Guilford, New York, 3–34.